

Sygn. akt II UK 367/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 14 września 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Zbigniew Myszka (przewodniczący)

SSN Jolanta Frańczak

SSN Krzysztof Staryk (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku T. J., K.J. i A. J.
przeciwko Prezesowi Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego Oddział
Regionalny w [...]
o prawo do renty rodzinnej z ubezpieczenia społecznego rolników,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 14 września 2017 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawców od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]
z dnia 18 lutego 2016 r.,

**uchyła zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 18 lutego 2015 r., Sąd Okręgowy – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w [...] – w sprawie z odwołania T.J., K.J., A.J. od trzech decyzji Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (dalej jako: organ rentowy) z dnia 10 kwietnia 2014 r.: znak 20/286365/GRN dotyczących osobno T.J., K.J. i A.J. – w pkt I. zmienił zaskarżoną decyzję w ten sposób, że przyznał odwołującym się T. J., K. J. i A.J. prawo do renty rodzinnej po zmarłym w dniu 16 marca 2014 r. E.J., poczynając od 21 marca 2014 r.

Sąd Okręgowy ustalił, że E.J., urodzony 13 kwietnia 1954 r., był uprawniony do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy od 1 września 1992 r. do 31 marca 2009 r. W okresie pobierania renty po 1 maja 2004 r. nie zgłaszał wniosku o objęcie ubezpieczeniem emerytalno-rentowym. Organ rentowy uznał, że od dnia 1 kwietnia 2009 r. do 16 marca 2014 r., tj. przez okres 4 lat, 11 miesięcy i 16 dni, E.J. podlegał ubezpieczeniu społecznemu rolników. E.J. zmarł 16 marca 2014 r.

Sąd Okręgowy powołał się na przepisy art. 21 ust. 1, art. 29 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. z 2013 r., poz. 1403 ze zm.) i wskazał, że okresem ubezpieczenia jest, zgodnie z art. 6 pkt 14 powołanej ustawy, okres, za który opłacono przewidziane w odpowiednich przepisach składki na to ubezpieczenie, chyba że w myśl tych przepisów nie istniał obowiązek opłacania składek. Od 2 maja 2004 r. osobę pobierającą rentę rolniczą z tytułu niezdolności do pracy jako rentę okresową obejmuje się ubezpieczeniem emerytalno-rentowym na wniosek (art. 16 ust. 2 pkt 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników). Według Sądu Okręgowego do ustalonego niespornego okresu od dnia 1 kwietnia 2009 r. do 16 marca 2014 r. (okres 4 lat, 11 miesięcy i 16 dni) zaliczonego przez organ rentowy jako okres podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników należy doliczyć także okres pobierania przez zmarłego renty rolniczej od 16 marca 2004 r. do 1 maja 2004 r. Okres ten podlega zaliczeniu przy ustalaniu prawa do renty, ponieważ dopiero z dniem 2 maja 2004 r. wprowadzono przepis art. 16 ust. 2 pkt 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, zgodnie z którym osoba pobierająca rentę rolniczą z tytułu niezdolności do pracy jako rentę okresową uzyskiwała możliwość objęcia ubezpieczeniem emerytalno-rentowym na wniosek. Wcześniej, zmarły E.J.

nie miał możliwości zadeklarowania chęci opłacania składek na ubezpieczenie społeczne. Zdaniem Sądu Okręgowego okoliczność ta nie może stawiać odwołującego (wnioskodawców ubiegających się o rentę rodzinną) w niekorzystnej pozycji pod względem uzyskania uprawnień rentowych.

Powyższy wyrok Sądu Okręgowego zaskarżył apelacją organ rentowy.

Wyrokiem z dnia 18 lutego 2016 r. Sąd Apelacyjny w [...] zmienił zaskarżony wyrok w pkt I i oddalił odwołania.

Sąd drugiej instancji odmiennie niż Sąd pierwszej instancją ocenił sporną w sprawie kwestię uznając, że okres pobierania renty rolniczej przez ojca odwołujących nie był okresem podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu. W konsekwencji E.J. w chwili śmierci nie był uprawniony do renty rolniczej, gdyż nie legitymował się pięcioletnim okresem ubezpieczenia na zasadach określonych w art. 21 ust. 8 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Według Sądu drugiej instancji stanowisko zaskarżonego wyroku pomija definicję ustawową pojęcia „podleganie ubezpieczeniu społecznemu” zawartą w art. 6 pkt 14 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Przepis ten definiując to pojęcie, wskazuje, że podleganie ubezpieczeniu społecznemu jest równoznaczne z opłacaniem składek i to zgodnie z przepisami regulującymi tą materię. Jednocześnie czyni wyjątek: odwołując się do przepisów regulujących zasady opłacania składek, uznaje za okres podlegania ubezpieczeniu społecznemu także te okresy w których ubezpieczony jest zwolniony z obowiązku opłacania składek. Przepis art. 16 ust. 1 powołanej ustawy jednoznacznie określa podmioty podlegające ubezpieczeniu społecznemu rolników z mocy ustawy i nie wymienia w kręgu tych osób rencistów. Wprowadzenie od 2 maja 2004 r. dobrowolnego ubezpieczenia emerytalno-rentowego dla osób pobierających rentę rolniczą z tytułu niezdolności do pracy, przemawia za stwierdzeniem, że wobec tych osób przyjęto formę ubezpieczenia na wniosek, gdyż nie było regulacji, która obejmowałaby rencistów ubezpieczeniem emerytalno-rentowym z mocy ustawy. Nie można zaakceptować poglądu, że okres pobierania renty do dnia 1 maja 2004 r. należy traktować jako okres objęty ubezpieczeniem emerytalno-rentowym, ale bez obowiązku opłacania składek. Takie rozwiązanie musiałoby wynikać z konkretnego przepisu, którego nie ma w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników.

Powyższy wyrok Sądu Apelacyjnego wnioskodawcy zaskarżyli skargą kasacyjną. Skargę oparto na pierwszej podstawie (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.) i zarzucono:

1. błędną wykładnię art. 6 pkt 14 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników w związku z art. 20 ust. 1 pkt 3 ustawy w wersji obowiązującej do dnia 1 maja 2004 r. przez przyjęcie, że okres pobierania renty rolniczej, w szczególności do dnia 1 maja 2004 r. nie jest okresem podlegania ubezpieczeniu społecznemu jako okres, w którym nie istniał po stronie ubezpieczonego obowiązek opłacania składek;

2. niezastosowanie art. 21 ust. 1, ust. 2 pkt 5 i ust. 8 o ubezpieczeniu społecznym rolników przez niezaliczenie do okresu podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu okresu pobierania przez zmarłego E.J. renty rolniczej, w szczególności w okresie od 16 marca 2004 r. do 1 maja 2004 r.;

3. niezastosowanie art. 21 ust. 1, ust. 2 pkt 5 i ust. 3 w związku z art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników przez niezaliczenie do okresu podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu okresu prowadzenia gospodarstwa rolnego, oraz pracy w gospodarstwie rolnym, po ukończeniu 16 roku życia, przed dniem 1 stycznia 1983 r., tj. okresu od 16 czerwca 1971 r. do 31 grudnia 1982 r.;

4. niezastosowaniu art. 29 ust. 1 pkt 2 i ust. 2 pkt 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników przez błędne przyjęcie, że zmarły E.J. nie spełniał warunków do przyznania renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy.

Skarżący wnieśli o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i orzeczenie co do istoty sprawy przez oddalenie apelacji pozwanego Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego oraz rozstrzygnięcie o kosztach procesu; alternatywnie skarżący wnieśli o uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] w całości i przekazanie temu Sądowi sprawy do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania za wszystkie instancje.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 29 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o

ubezpieczeniu społecznym rolników (aktualny jednolity tekst: Dz.U. z 2016 r., poz. 277 ze zm.) renta rodzinna przysługuje uprawnionym członkom rodziny zmarłego ubezpieczonego, który w chwili śmierci spełniał warunki do uzyskania emerytury rolniczej lub renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy; przyjmuje się, że był on całkowicie niezdolny do pracy w gospodarstwie rolnym.

Biorąc pod uwagę datę śmierci ojca wnioskodawców 16 marca 2014 r. oraz datę wydania decyzji przez organ rentowy należy wskazać, że stosownie do art. 21 ust. 1 wymienionej wyżej ustawy (obowiązujący wówczas jednolity tekst: Dz.U. z 2013 r., poz. 140) renta rolnicza z tytułu niezdolności do pracy przysługiwała ubezpieczonemu, który łącznie spełniał następujące warunki: 1) podlegał ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez wymagany okres, o którym mowa w ust. 2; 2) był trwale lub okresowo całkowicie niezdolny do pracy w gospodarstwie rolnym; 3) całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym powstała w okresie podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu lub w okresach, o których mowa w art. 20 ust. 1 pkt 1 i 2, lub nie później niż w ciągu 18 miesięcy od ustania tych okresów.

W myśl ust. 2 punkt 5 tego artykułu warunek podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez wymagany okres uważało się za spełniony, jeżeli okres ubezpieczenia emerytalno-rentowego ubezpieczonego wynosił co najmniej 5 lat - jeżeli całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym powstała w wieku powyżej 30 lat.

Natomiast ust. 8 tego artykułu stanowił, że okres 5 lat, o których mowa w ust. 2 pkt 5, powinien przypadać w okresie ostatnich 10 lat przed złożeniem wniosku o przyznanie renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy.

Uwzględniając więc datę śmierci ojca wnioskodawców, mieli oni obowiązek udowodnić 5 lat ubezpieczenia rolniczego ich ojca w okresie od dnia 16 marca 2004 r. do dnia 15 marca 2014 r. Nie było sporne zaliczenie do wymaganych pięciu lat okresu prowadzenia gospodarstwa rolnego od 2009 r. do 2014 r. w wymiarze 4 lat 11 miesięcy i 16 dni. Wnioskodawcy musieli więc wykazać dodatkowy okres ubezpieczenia rolniczego w wymiarze co najmniej 2 tygodni.

W judykaturze Sądu Najwyższego ugruntował się pogląd, że do okresu podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu zaliczyć należy okres pobierania

renty rolniczej, ale ten, w którym rolnik - na podstawie art. 16 ust. 2 pkt 3 ustawy - objęty był na swój wniosek ubezpieczeniem emerytalno-rentowym, a zatem opłacał w tym czasie składki na to ubezpieczenie. Stanowisko takie koresponduje bowiem z art. 6 pkt 14 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, w myśl którego w rozumieniu ustawy okresami podlegania określönemu ubezpieczeniu społecznemu są takie okresy, za które opłacono przewidziane w odpowiednich przepisach składki na to ubezpieczenie, chyba że w myśl tych przepisów nie istniał obowiązek opłacania składek (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 lipca 2009 r., I UZP 8/09, OSNP 2010 nr 5-6, poz. 73, uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2009 r., II UZP 8/09, OSNP 2010 nr 7-8, poz. 94, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2012 r., I UK 228/11, LEX nr 1169832).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego nie zajmowano się natomiast wykładnią cytowanych wyżej przepisów ze szczegółowym uwzględnieniem stanu prawnego sprzed dnia 2 maja 2004 r. i jego wpływu na interpretację wymienionych wyżej przepisów.

Obowiązujący przed dniem 2 maja 2004 r. art. 21 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników (jednolity tekst: Dz.U. z 1998 r. Nr 7, poz. 25) stanowił między innymi, że renta inwalidzka rolnicza przysługuje ubezpieczonemu, który jest długotrwale niezdolny do pracy w gospodarstwie rolnym, jeżeli podlegał ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu co najmniej przez okres 20 kwartałów - jeśli niezdolność ta powstała w wieku powyżej 30 lat (ust. 1 pkt 5), ubezpieczonego uważa się za długotrwale niezdolnego do pracy w gospodarstwie rolnym, jeżeli ze względu na pogorszenie się jego stanu zdrowia istnieją przeciwwskazania do osobistego wykonywania niezbędnych prac w danym gospodarstwie rolnym w okresie dłuższym niż 6 miesięcy (ust. 2), przy ustalaniu okresu podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu, w myśl ust. 1 i 3, stosuje się odpowiednio art. 20 (ust. 4).

Ten ostatni przepis ma relewantne znaczenie, gdyż w myśl obowiązującego wówczas art. 20 ust. 1 punkt 3 - do wymaganych okresów ubezpieczenia zaliczało się okresy pobierania renty inwalidzkiej rolniczej jako renty okresowej, jednak nie więcej niż 2 lata.

Tak więc rolnik przed dniem 2 maja 2004 r. mógł skutecznie domagać się

renty rolniczej, gdy wykazał, że w ostatnim dziesięcioleciu na przykład przez 3 lata prowadził gospodarstwo rolne oraz przez 2 lata otrzymywał rentę rolniczą.

Ustawa z dnia 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2004 r. Nr 91, poz. 873) wprowadziła w art. 16 ubezpieczenie emerytalno-rentowe na wniosek, obejmujące osobę pobierającą rentę rolniczą z tytułu niezdolności do pracy jako rentę okresową; wprowadziła też bardziej restrykcyjne warunki nabywania prawa do renty - wymagając całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym (art. 21). Równocześnie wykreślony został art. 20 ust. 1 punkt 3, umożliwiający zaliczenie do wymaganych okresów ubezpieczenia okresów pobierania renty inwalidzkiej rolniczej w wymiarze do 2 lat. Doszło zatem do zmian niekorzystnych dla chorych rolników, znacznie utrudniających nabycie prawa do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy.

Przepisy przejściowe, zawarte w ustawie nowelizacyjnej z dnia 2 kwietnia 2004 r., regulowały jedynie sprawy o przyznanie jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej zaistniałego przed dniem wejścia w życie ustawy, a także emerytur rolniczych - wszczętych, a niezakończonych wydaniem decyzji przed dniem wejścia w życie ustawy, zobowiązując do stosowania przepisów dotychczasowych. Przepisy przejściowe nie zapewniały więc *expressis verbis* zachowania ekspektatywy nabycia prawa do renty z uwzględnieniem wcześniej pobieranego świadczenia rentowego, poza sprawami niezakończonymi do dnia wejścia w życie znowelizowanych przepisów. Niewątpliwie jednak przy wydawaniu decyzji ustalającej prawa do emerytury również po dniu 2 maja 2004 r. uwzględniało się pobierane wcześniej renty rolnicze, gdy wniosek o emeryturę był złożony wcześniej.

W kontekście konieczności zapłaty składek przy ubezpieczeniu na wniosek rolnika pobierającego rentę rolniczą, należy wskazać, że rolnik prowadzący gospodarstwo rolne ma obowiązek opłacania składek za wszystkie osoby podlegające ubezpieczeniu w jego gospodarstwie. Do dnia 1 października 2009 r. obowiązek opłacania składek istniał za cały kwartał, bez względu na faktyczny okres spełniania warunków do podlegania ubezpieczeniu w danym kwartale. Biorąc pod uwagę konieczność (po dniu 2 maja 2004 r.) zapłaty fakultatywnych składek za

siebie i obligatoryjnych za małżonka i wszystkich domowników (często kilka osób) przy równoczesnym otrzymywaniu renty rolniczej w niewielkiej wysokości i braku możliwości wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym (z powodu niezdolności do pracy), potencjalna możliwość kontynuowania ubezpieczenia rolniczego na wniosek i opłacania składek na ubezpieczenie, pochłaniających znaczną część renty mogła być często iluzoryczna.

Zwrócić też należy uwagę na kardynalną kwestię, że rolnik - rencista w okresie do 1 maja 2004 r. nie miał możliwości zapłaty składek na ubezpieczenie emerytalno-rentowe, gdyż nie było takiej możliwości prawnej.

Przyjęcie więc zasady, że obecnie zaliczeniu podlegają tylko okresy zapłaconych składek, w sytuacji, gdy rencista nie miał możliwości prawnej i faktycznej zapłaty tych składek, naruszałoby podstawowe pryncypia demokratycznego państwa prawnego (art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej). Z art. 2 Konstytucji wynika nakaz adresowany do wszystkich organów stosujących prawo, by stosowały wykładnię zgodną z Konstytucją i starały się nadawać interpretowanym przepisom sens najbardziej odpowiadający wartościom chronionym konstytucyjnie. Zasada ochrony zaufania obywateli do Państwa i stanowionego przez nie prawa (lojalności Państwa względem obywateli) stanowi jedną z zasad tego unormowania. W znacznej mierze pokrywa się treścią z wypracowaną na tle europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności przez Europejski Trybunał Praw Człowieka zasadą przewidywalności prawa.

W tym kontekście należy stwierdzić, iż sprzeczna z zasadą zaufania obywatela do Państwa byłoby zaliczanie tylko okresów zapłaconych składek - w sytuacji, gdy rolnik-rencista, choćby chciał, to nie miał możliwości prawnej zapłaty tych składek.

W ocenie Sądu Najwyższego prowadzi to do konkluzji, iż okres otrzymywania renty rolniczej przed dniem 2 maja 2004 r. powinien być zaliczony do okresów, gdy nie było obowiązku zapłaty składek w rozumieniu art. 6 pkt 14 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, co wywołuje pozytywny skutek w zakresie prawa do renty.

Reasumując - ponieważ w okresie do dnia 2 maja 2004 r. do wymaganego

okresu podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu rolników (art. 21 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników - Dz.U. z 1998 r. Nr 7, poz. 25), implikującego nabycie prawa do renty rolniczej, wliczało się okres pobierania renty rolniczej w wymiarze do 2 lat, dlatego okres pobierania takiej renty rolniczej w tym wymiarze może być obecnie uznany za okres podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników, gdy nie istniał obowiązek opłacania składek w myśl tych przepisów (art. 6 pkt 14 wyżej wymienionej ustawy). Determinuje to ocenę spełnienia warunku podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez wymagany okres, w rozumieniu art. 21 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników w aktualnej wersji.

Niniejszy wyrok Sądu Najwyższego w zakresie przedstawionej konstatacji uzupełnia więc i koryguje wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2012 r., I UK 228/11, LEX nr 1169832, w którym nie analizowano stanu prawnego sprzed dnia 2 maja 2004 r.

Zdaniem Sądu Najwyższego zmarły ojciec wnioskodawców spełnił warunek podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez wymagany okres, w rozumieniu art. 21 ust. 1 ustawy, gdyż zaliczeniu podlegał dodatkowy okres od 16 marca do 1 maja 2004 r.

W przedstawionym wyżej zakresie skarga kasacyjna jest uzasadniona, co wobec niewłaściwej subsumcji dokonanej przez Sąd w zaskarżonym wyroku, a także konieczności zweryfikowania pozostałych przesłanek nabycia prawa do renty rodzinnej przez wnioskodawców, powodowało konieczność uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

Nie jest natomiast zasadny punkt 3 skargi kasacyjnej, gdyż okres od 1971 r. do 1982 r. znacznie wybiega poza analizowany okres dziesięciu lat od dnia 16 marca 2004 r. do dnia 15 marca 2014 r.

Mając powyższe na względzie Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.

